

TÜRKÜLERDE DAĞ KÜLTÜNÜN İZLERİ

Hasan KIZILDAĞ*

Öz

Türküler, Türk kültürünün aktarılması hususunda örtük öğrenmeyi sağlayan sözlü kültür türlerindenidir. Çağları aşan yapısı ve sürekli güncellenebilmeleriyle türküler geçmiş ile gelecek arasında kültürel bir köprü kurmaktadır. Türkülerin bu bağlayıcı özelliği, kültürel bir bütünlük arz etmektedir. Bu sebeple en eski inanç, âdet, gelenek ve görenekler gibi kültürel pek çok unsur, türkülerde yaşatılmaya devam etmektedir. Dağ kültürü de bu unsurlardan biridir. Türklerin en eski inanışlarında kutsanan ve canlı varlıklar olduğu düşünülen dağlar, türkülerde de kendisine yer bulmuştur. Dağlara atfedilen kutsiyet veya özellikler din, coğrafya ve zaman değişikliklerine rağmen türkülerde belirli oranlarda iz bırakmıştır. Bu bakımdan türkülerin incelenmesiyle eski Türklerin dağ kültürü hakkında tespitlerde bulunmak mümkündür. Bu çalışmada TRT THM Repertuarı'nda yer alan (varyant ve versiyonlarıyla birlikte) 7166 türkü ve henüz repertuara girmemiş ancak yaygın olarak bilinen 1626 türkü olmak üzere toplam 8792 eser ile YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan türkülerle ilgili 78 yüksek lisans-doktora tezi incelemeye tabi tutulmuştur. Ele alınan türküler dağ kültürü bağlamında değerlendirilirken doküman analizi ve tematik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Doküman analizi vasıtasıyla türküler, dağ kültürünün sirayet ettiği ve taşındığı bir ortam olarak değerlendirmeye alınmış, dağ kültürüyle ilgili unsurlar tespit edilmeye gayret edilmiştir. Çalışmanın tematik analizi yoluyla ise doküman analiziyle tespit edilen unsurların tematik ayrıştırması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma neticesinde dağların Türk kültüründeki ve türkülerdeki görünümünün farklı şekillerde tezahür ettiği görülmektedir. Tespit edilen örnekler türkülerde yer alan dağ kültürü unsurlarının mitolojik karakterli destanlarda veya masal, efsane gibi türlerde yer alan dağ kültürü özelliklerinden belirli oranda farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Dağların türkülerdeki tezahürüne dair tespit edilen unsurlar “Dağların Kültürel Bellekte Algılanışı”, “Dağların İnsanı Sıfatları”, “İnsanların Dağlara Yönelik Eylemleri” ve “Dağların İnsanı Eylemleri” şeklinde dört başlıkta tasnif edilmiş ve incelenmiştir. Türkülerde tespit edilen dağ kültürü unsurları, zamanın inançlar üzerindeki aşındırıcılığı ve eski inanışların terk edilmesiyle form değiştirmiş ve mevcut inanışlarla çatışmayacak bir şekle bürünmüştür. Dağların türkülerde sığınak, engel, kavuşturan/aracı, dert/gam ortağı, ilaç-şifa-derman kaynağı olarak algılanması, insani sıfat ve eylemlerle tasvir edilmesi, takdis edilen ve bir iye olarak kabul edilen dağların zamanla antropomorfik olarak olmasa da karakterizasyon seviyesinde insanileştirildiğini göstermektedir. Bu durum dahi cansız bir varlık olan dağlara atfedilen canlılığın dağ kültürü ve dağ iyesi çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkü, dağ kültürü, dağ iyesi, Türk kültürü, eski Türk inançları.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun/Türkiye. drhasankizildag@gmail.com ORCID: 0000-0001-7266-6678.

TRACES OF MOUNTAIN CULT IN FOLK SONGS

Abstract

Folk songs are among the oral culture products that provide implicit learning in transmitting Turkish culture. With their transcendent structure and continuous updating, folk songs build a cultural bridge between the past and the future. This binding feature of folk songs presents cultural integrity. For this reason, many cultural elements, such as the oldest beliefs, customs, and traditions, continue to be kept alive in folk songs. Mountain cult is one of these elements. Mountains, considered sacred and living beings in the oldest beliefs of Turks, have also found a place in folk songs. Despite the changes in religion, geography, and time, the sanctity or features attributed to the mountains have left traces in folk songs at certain rates. In this respect, it is possible to determine the mountain cult of ancient Turks by analyzing folk songs. In this study, a total of 8792 works, including 7166 folk songs in the TRT THM Repertoire (with variants and versions) and 1626 folk songs that have not yet entered the repertoire but are widely known, and 78 master's-doctoral theses on folk songs in the YÖK National Thesis Center, were examined. Document analysis and thematic analysis methods were used to evaluate the folk songs in the context of the mountain cult. Through document analysis, the folk songs were evaluated as an environment in which the mountain cult is spread and carried, and an effort was made to identify the elements related to the mountain cult. Through the thematic analysis of the study, the thematic decomposition of the elements identified through document analysis was carried out. As a result of this study, it is seen that the appearance of mountains in Turkish culture and folk songs is manifested in different ways. The identified examples reveal that the mountain cult elements in folk songs differ to a certain extent from the mountain cult features in mythological epics or fairy tales and legends. The elements identified regarding the manifestation of mountains in folk songs were classified and analyzed under four headings as "Perception of Mountains in Cultural Memory", "Human Attributes of Mountains", "Actions of People towards Mountains" and "Human Actions of Mountains". The elements of the mountain cult identified in folk songs have changed form with the corrosiveness of time on beliefs and the abandonment of old beliefs and have taken on a form that does not conflict with existing beliefs. The fact that mountains are perceived as shelter, obstacle, remunerator/mediator, partner of sorrow/grief, source of medicine-healing-therapy in folk songs and that they are depicted with human adjectives and actions, shows that the mountains, which were consecrated and accepted as an iye, were humanized at the level of characterization, if not anthropomorphically. Even this situation shows that the vitality attributed to the mountains, which are inanimate beings, is shaped within the framework of the mountain cult and the mountain iye.

Keywords: Folksong, mountain cult, mountain iye, Turkish culture, ancient Turkish beliefs.

Giriş

Türk kültürü açısından türküler, şüphesiz en yaygın ve uyarlanabilirliği bakımından en esnek sözlü kültür ürünlerinin başında gelmektedir. Gerek masal, destan veya halk hikâyesi gibi türlerde görülen özel bir icracıya ihtiyaç duyma hâlinin söz konusu olmaması gerekse sürekli olarak çağlar içerisinde güncellenerek söylenmesi ile toplumun her bir ferdinin en az birkaçını bilmesi/söylemesi, türkülerin kültürel kodlar açısından önemli bir aktarım aracı olmasını sağlamaktadır. Türk halk şiirinin en eski örneklerinden biri olan türküler, bu özellikleriyle toplumun tamamını kapsamanın yanı sıra mazi ile âtiyi birbirine bağlayan kültürel bir köprü konumundadır. Bunun yanı sıra türküler, birey ve toplum ekseninde “olaylar, durumlar, inançlar ve kültür kodları” bakımından tarihî vesikalar hüviyetindedir. Milletın tecrübelerini, başından geçen olayları, korku ve tabularını, yasakları ve davranış kalıplarını, inanç unsurlarını, gelenek-göreneklerini, örf ve âdetlerini bünyesinde barındıran türküler, birey ve toplumu “örtük/saklı öğrenme¹” süreçlerine maruz bırakarak kültürel devamlılık sağlar.

Türkülerde yer alan inanç örüntüleri düşünüldüğünde, toplumun genel kabullerinin yanı sıra tutum ve algıların da yer aldığı, eski inançlarla mevcut inancın türkülerde bir arada yaşadığı görülmektedir. Bu vasfı, türkülerini, eski Türk inançlarıyla mevcut inançlar arasında senkretik bir mecra hâline getirmektedir. Bu durumun en açık yansımaları türkülerde sirayet eden eski kültürde vücut bulmaktadır. Türklerin arkaik devirlerden beri hürmet/sitayış ettiği ve etrafında “iye/kült” inançları oluşturduğu yer-su, ateş, ağaç/orman gibi tabiat varlıkları mitik/sembolik şekillerde türkülerde kendine yer bulmaktadır. Dağ ile ilgili unsurlar da bu çerçevede karşımıza çıkmaktadır. Eski Türklerde kült ve iye inanışları bağlamında kabul edilen dağlar da sıklıkla, inancın hierofanik² birer yansıması olarak türkülerde karşımıza çıkmaktadır.

Amaç ve Kapsam

Bu çalışmada Türk kültürünün en önemli sözlü kültür ürünlerinden biri olan türküler, dağ kültürünün yansımaları açısından ele alınacaktır. Tespit edilen unsurların sembolik ve mitik kökenleri izah edilmeye çalışılacaktır.

Sınırlılıklar

Çalışmanın veri havuzunu TRT Türk Halk Müziği Repertuarı’nda yer alan türküler, repertuara henüz girmemiş ancak yaygın olarak bilinen birtakım türküler ile sahada derlemeye dayanan yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda repertuarda yer alan kırık hava, oyun havası, uzun hava türlerinden (varyant ve versiyonlarıyla birlikte) 7166, henüz repertuara girmemiş ancak yaygın olarak bilinen 1626 türkü olmak üzere toplam 8792 eser ile YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde yer alan ve türkülerle ilgili 73 yüksek lisans ve 5 doktora tezi incelemeye tabi tutulmuştur. Bu sınırlılık içerisinde türkülerde dağ kültürünün izleri sürülmüştür³.

Yöntem ve Verilerin Analizi

Bu çalışmada, ele alınan türküler dağ kültürü bağlamında değerlendirilirken doküman analizi⁴ ve tematik analiz⁵ yöntemleri kullanılmıştır. Doküman analizi vasıtasıyla türküler, dağ kültürünün sirayet ettiği ve taşındığı bir ortam olarak değerlendirmeye alınmış, dağ kültürüyle ilgili unsurlar tespit edilmeye gayret edilmiştir. Çalışmanın tematik analizi yoluyla ise doküman analiziyle tespit edilen unsurların tematik ayrıştırması gerçekleştirilmiştir.

Türk Kültüründe Türkü⁶

Türkü, Türk kültürünün zamanda ve mekânda en yaygın ve estetik, çağlar boyu hayatîyetini devam ettirebilen, toplumun büyük bölümünü kuşatan ve fertlerce paylaşılan bir ifade biçimidir (Mirzaoğlu-Sıvacı, 2005: 34-35). Türküler gerek sözel dokularındaki anlamsal değerleri gerekse ezgili icraları ile Türk kültür coğrafyasının her yerinde farklı adlarla da olsa canlı bir şekilde icra edilmeye devam eden en eski ve önemli halk şiiri örneklerindedir (Dinç, 2020: 486). Türkü, âşık şiirleri gibi düzenleyicisi bilinenler yanında çoğunlukla düzenleyicileri bilinmeyen, sözlü gelenekte oluşup gelişen, çağdan çağa ve yöreden yöreye değişip zenginleşen, bazen bozulmalara uğrayan ve her zaman ezgi eşliğinde söylenen şiirlerdir (Albayrak, 2012: 611). Anadolu sahasında türkü kelimesinin yerine zaman zaman şarkı, deyiş, deme, hava gibi terimler kullanılırken, Doğu ve kuzey

Türkleri türkü karşılığı olarak *cır*, *jur*, *yır*, *kojan* gibi kavramları kullanmaktadırlar. Bunların dışında, çeşitli Türk Cumhuriyetlerinde; *eldik ır*, *türkü* (Kırgızistan), *halk aydımı* (Türkmenistan), *halk cırı* (Tataristan), *halk yırı* (Başkurtistan), *mahnı* (Azerbaycan), *nahşa*, *koça nahşisi* (Doğu Türkistan/Uygur), *türki*, *halk koşigi* (Özbekistan), *türki*, *türük*, *halık eni* (Kazakistan) ve *yır* (Kumuk) gibi terimler de türkü yerine kullanılmaktadır (Şimşek, 2020: 288).

Türkü, insanların zihninde hüznün ve sevinç gibi duygularla birlikte, bütün diğer müzik türlerinin karşısında, sınıflayabildiği ve tanımlayabildiği bir olgu ve canlandırabildiği bir mefhum olarak yer almaktadır (Eroğlu, 2017: 79). Türkü, tarihin ve kültürün öğelerini, âdet, gelenek, görenek ve töreyi millî kültür formatına dönüştüren bütün değerlerin taşıyıcısıdır (Çevik, 2014: 71). Yaratıldığı, icra edildiği, aktarıldığı, yayıldığı toplumun bir özeti olan türküler, binlerce yıllık bir birikimle günümüze kadar gelmiştir (Topalak, 2021: 446). Türküler, Türk kültürünün doğumdan ölüme neredeyse bütün kültürel safhalarını, geçiş dönemlerini; halkın, duygularını, korkularını, dünyayı algılayış biçimlerini, hayata karşı duruşlarını, toplumsal kabullerini velhasıl hayat hikâyelerini en iyi anlatan sözlü kültür ürünleridir (Kızıldağ, 2023: 109). Türküler, kutsal nağmelerdir (Şenocak, 2013: 173). Türküler bütün boyutlarıyla ele alındığında damıtılmış ve benzersizleştirilmiş yapılarıyla Türk kültürünün aktarımı ve yaşatılmasında, geçmiş ile gelecek arasında köprü kurulmasında fevkalade öneme sahip olduğu görülmektedir.

Zamana karşı dirençli bir tür olan türküler, eski zamanların tabiatı ve evreni algılayış biçimlerini yansıtır ve bu yönüyle mitik unsurları da bünyesinde barındırır. Bugünkü insanlığın varoluşsal izahı her ne kadar mitolojik olmasa da kültürel dünyada mitlerin izlerini görmek mümkündür. Halk türkülerinde kökleri mitik dönemden gelen pek çok gelenek-görenek, inanış ve anlayış kendine yer bulmuştur (Mirzaoğlu-Sıvacı, 2005: 35).

Türkülerin mitolojik ve arkaik derinliği, bu ürünlerin Türk kültür kodları bağlamında hassasiyetle incelenmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Türkülerin içerdiği sembolik ve mitik unsurların tespit ve tahlili, arkaik dönemlerden günümüze kadar süreklilik arz eden Türk kültür kodlarının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Türkülere sirayet etmiş olan mitik unsurlardan biri de “dağ”dır. Bir kült ve iye inancı unsuru olan dağların türkülerdeki izlerinin tespiti, yaşayan ve sürekli güncellenen bir türün arkaik dönemlerden beri taşıdığı unsurların tespiti açısından da önemlidir. Türkülerdeki dağ kültürünün izlerine geçilmeden önce, Türk kültüründe “dağ”ın algılanışına dair bilgi vermek yerinde olacaktır.

Türk Kültüründe Dağ Kültü

Türk kültüründe Gök Tanrı'ya en yakın mekânlar olarak tasavvur edilen dağlar, Türk inanç sisteminde kutsal sayılmış ve onlara tâzim edilmiştir (Bakırcı, 2023: 2). Mircea Eliade'a göre bütün mitolojilerde simgesel ve dinî değeri yüksek olan, gök tanrılarına tapınılan bir kutsal dağ vardır (2005: 136). Bayat'a göre Altay-Sayan Türklerinin düşüncesine evrenin sabit ve güvenli kalmasını temin ederek “Temir Kazık” rolünü üstlenen dağlar vardır (2015: 59).

İbrahim Kafesoğlu'na göre eski Türklerde dağ, tepe, kaya, vadi, ırmak, su kaynağı, mağara, ağaç, orman, volkanik göl, deniz, demir, kılıç vb. bunlar aynı zamanda birer ruhtur (1987: 90). Kutsanan dağ, ırmak ve göller Şamanistler için yalnız coğrafi isimler değil, konuşan, duyan, evlenen, çoluk çocuk sahibi varlıklardır (İnan, 2000: 51). Altaylılarda her nesne ve canlının, her doğa olayının insan olmayan ama söz konusu nesne veya canlıyla bütünleşmiş bir iyesi vardır (2019: 40).

Abdulkadir İnan'a göre yer-su⁷ ruhlarının en önemli mümessili dağdır (2000: 48). Dağlar, başta Türk-Moğol halklar olmak üzere, Sibiryalı halklarının büyük bölümünde takdis edilmiştir (Çirkin, 2019: 308). Dağların tanrılara yüksek tazim ve ihtiram mekânları olduğu için buralarda merkez anlayışı hâkimdir ve kurbanlar kesilir. Ayrıca üzerinde iyelerin yaşadığı mekân veya doğrudan bir iye olarak kabul edilen dağlar, kutsanmaktadır (Anohin, 2006: 16). Alekseyev'e göre Altay inançlarında yeryüzünde dağ iyeleri yaşardı. Her inanan genellikle onlara sitayiş ederdi (2013: 82-83). Boyların kutsal saydıkları dağların adlarında esas, kök vatan ve ata anlamlarının saklı olduğu görülmektedir (Lvova vd., 2013: 44-45).

Oğuzların da dağlarla konuştuğu, onlara dua ve beddua ettikleri; dağlardan geçit izni, şifa ve esenlik istedikleri bilinmektedir. Ayrıca dağlara selam verilir, esenlik dilenir, onlardan korkulur ve

üzerine yemin edilirdi (Ögel, 2014: 549, 561). Potapov, Sayano-Altay halklarında kutsal dağın iyesine tefle kamlık yapıldığını belirtmektedir (Potapov, 2014: 78). Metin Ergun'a göre Altay Dağları, Altay Türkleri için kurban verilen, tapınılan, sağaltıcı özelliklere sahip mukaddes bir yer olmanın yanı sıra etrafında pek çok efsane teşekkül eden başlı başına bir kült ögesidir (1996: 68).

Dağ, Türklerde özel önem arz eden bir kültürdür. Türk tarihi boyunca dağa atfedilen önemin izlerine Türk varlığının hüküm sürdüğü bütün coğrafya ve uygarlıklarda rastlamak mümkündür (Özdemir, 2013: 2). Bir efsaneye göre Uygurların saadet ve bolluk sağlayan mukaddes Kuttag'ı Çinliler tarafından götürüldükten sonra Uygurlar perişan olmuşlardır. Hunların, Tsilenşan dağından ayrıldıktan sonra ağıt terennüm ettikleri Çin kaynaklarında kaydedilmiştir. Bayanaul dağındaki Kazılık yaylasından kovulan Kalmukların bu dağ için yaktıkları ağıt Kazak-Kırgız halk edebiyatında meşhurdur (İnan, 2000: 49).

Dağın kutsallığı inancına sahip kimseler tarafından dağa dua edilir, ondan dilekte bulunulur ve dağa kurban sunulur (Tanyu, 1973: 40). Dağlar, Gök Tanrı'ya ve dağ ruhlarına kurban sunulan yerlerdir. Güney Sibiry'a da dağ yamaçlarına daha Erken Tunç Çağı'ndan itibaren sunakların yapıldığı arkeolojik kalıntılarla kayıt altına alınmıştır (Çirkin, 2019: 308-309). Dağ başı, dağın bütün kutsiyetinin toplandığı odak noktasıdır. Kutsal mezarların ve tanrılar için kurban törenlerinin dağ başlarında yapılması yalnız, tek ve yüce olma ifadesiyle örtüşür (Koç, 2011: 1128). Kaynaklar Hunların, Çin ile "Hun Dağı" denilen bir yerin tepesinde anlaşma yaptıkları ve bunu anlaşmayı kurban keserek bağladıklarını aktarmaktadır (Gömeç, 2020: 72-3). Roux'nun aktardığı Tabgaçların dağda göğe kurban vermesi âdetinde ise dağa kurban sunulur ve dağın etrafında tur atılarak dönülürdür (2021: 149).

Geleneksel dünya görüşünde dağ kültü ve bu kült etrafında teşekkül eden olağan ve olağanüstü varlıklar kaos ve kozmosun birer parçasıdır. Dağ kültünün hem kaos hem de kozmosu, dolayısıyla dünya tasavvuru bakımından iyi ve kötü güçleri bir arada barındırmalarının tapınım, saygı ve korku mefhumlarını da beraberinde getirdikleri açıktır (Polat, 2020: 169). Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başladığı XI. yüzyıldan itibaren buradaki bazı dağlar ve yüksek tepeler de dağ kültüne konu olmuş, bu defa İslâmî bir görünüm altında mübarek mekânlar olarak telakki edilmiştir (Ocak, 1993: 402). Örneğin; Anadolu'da yer alan pek çok türbe kadim Türk inancında yer alan dağ kültüyle örtüşmektedir. Türbe ve yatırların bulunduğu alanın dağlarda veya tepelerde yer alması, duaların, Allah'a daha yakın olma düşüncesiyle yüksek bir yerde yapılması, eski Türk inançlarındaki dağ kültünün günümüze yansımalarıdır. Bunun yanı sıra Anadolu'da kırsal kesimlerde, bir dağda bulunan yalnız ağaca çeşitli çaputlar bağlanmaktadır (Kaplan, 2022: 113, 126). Türbe ve yatırların dağ başlarında yer alması dağ kültünün atalar kültüyle birleştiği, dağlarda bulunan yalnız ağaçlara çaput bağlanması ise dağ kültünün ağaç kültüyle iç içe geçtiği durumları göstermektedir. Bu durum dağların hem kült hem de iye inanışları çerçevesinde kabul edilmesinin yanı sıra dağların başkaca iyelere ev sahipliği de yaptığı anlayışlarını yansıtmaktadır.

Türklerin tabiat varlıklarını tazim etmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan dağ kültü, inançtan sözlü kültüre taşınmış ve pek çok sözlü kültür ürününde doğrudan veya dolaylı olarak yansıtılmıştır. Bu durum, eski Türklerde evrenin ve dünyanın algılanma biçimlerinin içtimai hayatta üretilen kültürel ürünlere tesirinin bir tezahürüdür.

Türklerde Dağ Kültünün İzleri

Mitik anlamda geçmişin kutsal ve örtük öyküsünü şimdide yaşatan türküler, Türk milletinin varlık alanlarını da kendi diliyle genişletip sınırları aşmasını sağlar. Böylece insan da bu büyümlü kültürel bellek mekânı sayesinde, zaman ve mekânı aşarak bütün insanlığın adına düş kurar. Türkler, mikro kozmik anlamda ait olduğu kavmin kolektif bilinçdışı ve bilinçaltının bir aynası olarak kendi topraklarının öyküsünü anlattıkça kozmosun mitik öyküsüne yeniden göndermelerde bulunur. Türk milletinin tarihsel sesi olan türküler, her yakıldığı ve yankılandığı yeri içtenlik mekanına dönüştürerek dili, kültürü ve ontolojik olarak varlık alanlarını genişletir (Şahin, 2013: 22). Türkülerin "büyümlü kültürel bellek mekânı" olma özelliği ile "toplumun kolektif belleğinin yansıma ve yaşatılma alanı" olması, dağ kültü unsurları hususunda da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Türklerin dağa yüklediği bütün sembol ve anlamların türkülerde yansıtılması, bu durumu doğrular niteliktedir.

Dağlar, toplumun uzun yaşanmışlıklarını biriktiren bellek mekânları olması açısından ayrı bir

öneme sahiptir. Oğuzların dillere destan olan Karaçuk Dağı, Kazılık Dağı, Dede Korkut Hikâyeleri⁸nde sıkça geçmekte olup yurt sınırında halkı koruyup kollayan muhafız gibidir. Dünyanın yaratılışına şahit olan dağlar, mekân düzleminde insan hayatına anlam kazandıran bir mono-mittir (Şenocak, 2013: 176). Türk halk türkülerine genel olarak baktığımızda, mitolojik unsurlar türkü metinlerinin yapısında iki biçimde karşımıza çıkar: Birincisi, anlatı türküleridir (narrative songs). İkinci tipte ise herhangi bir mitolojik motif, türkünün ana konusuyla ilişkili veya ilişkisiz biçimde türkü metinlerinde yer alır. Türk halk türkülerinde, ikinci tipte yer alan örnekler, birinci tipe göre çok daha yaygındır (Mirzaoğlu-Sıvacı, 2005: 35). Türkülerde dağlar, sembolik olarak birçok işlev üstlenmektedir. Dağların kudret ve irade sahibi bir varlık gibi algılanması, mitik dönemlerden beri sürdürülen bir inanç olgusudur. Bu bakımdan eski inançlar, türküler vasıtasıyla örtük bir biçimde bugüne taşınmaktadır (Gökşen ve Gökşen, 2016: 1605, 1616). Bu çalışmada dağ kültürünün türkülerdeki doğrudan veya dolaylı tezahürleri incelenmiş, tespit edilen unsurların tasnifi yapılmış ve bütüncül bir gözle ele alınmaya çalışılmıştır.

BULGULAR⁹

Yapılan incelemede dağların türkülerdeki tezahürü; “Dağların Kültürel Bellekte Algılanışı”, “Dağların İnsanî Sıfatları”, “İnsanların Dağlara Yönelik Eylemleri” ve “Dağların İnsanî Eylemleri” şeklinde dört başlık altında ele alınmıştır/incelenmiştir.

1. Dağın Kültürel Bellekte Algılanışı

Dağların kültürel bellekteki algılanışı beş ayrı şekilde tezahür etmektedir. Bunlar “Sığınak”, “Engel”, “Kavuşturan/Aracı”, “Dert/Gam Ortağı”, “İlaç-Şifa-Derman” şeklindedir.

1.1. Sığınak:

Türkülerde dağlar, kavuşamayanların ve dertlilerin sığındığı, beylerin mesken tuttuğu, aşıkların kendilerini koruyacağını düşündükleri bir sığınak işlevinde tezahür edildiği görülmektedir. Dağların sığınak olarak tahayyül edilmesinde, kendisine atfedilen koruyuculuk ve kollayıcılık özellikleri öne çıkmaktadır.

- *Köprüünün altı geriz/ Üstünden geçiveriz/ Zalım baban vermezse/ Dağlara geçiveriz-* TRT THM Rep. Nu.¹⁰ 2603
- *Pala bıyık çatma gaşlı beylerin/ Her zaman olursun meskeni dağlar/ Pala bıyık da çatma gaşlı beylerin/ Her zaman olursun meskeni dağlar/ Dağlama beni-* TRT THM Rep. Nu. 298
- *Başım alıp çıksam bir yüce dağa/ Acep bizim eller görünür m'ola/ Bu dünyada muradına erenler/ Başka birisine yerinir m'ola/ Oy dağlar dağlar dertliler ağlar-* TRT THM Rep. Nu. 65
- *Aşkın ateşine de yandık kavrulduk/ Kaçınca mutluluk olurmuş sandık/ Bizi korur diye sana sığındık/ Verin karlı dağlar nazlı yârimi/ Duymaz mısın benim ahu zarımı* (Karakaş, 2011: 609)

1.2. Engel:

Dağların engel olarak kabul edilmesi, heybetli yapısı ve geçit vermeyişinden ileri gelmektedir. Dağlara atfedilen bu “engel” olma hâli, daha çok gurbete gidenler, siladan ve yârimden ayrı düşenlerin sitemlerinde tebarüz etmektedir.

- *Ahlat'ın altında küçük iskele/ On sekiz yaşında gittim askere/ Yol ver oy yol ver oy başı dumanlı dağlar/ Yol ver oy yol ver oy göğsü çimenli dağlar-*TRT THM Rep. Nu. 4147
- *Vay vay dağlar vay vay çöller/ Yol ver yol ver yarım gelsin-*TRT THM Rep. Nu. 1558
- *Duman vardır yüce dağlar başında/ Arzum kaldı toprağında taşında/ Salt sen değil cümle alem başında/ Yassıl dağlar ben sılamı göreyim/ Göreyim of göreyim of göreyim-*TRT THM Rep. Nu. 178

- *Geçti gitti vatanına yurduna (hey can yurduna)/ Dayanamam hasretine derdine/ Uçurdum durnamı dağlar ardına/ Felek bizi nazlı yardan ayırdı-TRT THM Rep. Nu. 2774*
- *Karşıdan gel göreyim/ Güllü de basma vereyim/ Eğilsin karşı dağlar/ Ben yârimi göreyim-TRT THM Rep. Nu. 4910*
- *Yol üstünde durmuş ağlar/ Al üstüne kara bağlar/ Kaldır dumanını dağlar/ Görünsün bizim yaylalar-TRT THM Rep. Nu. 387*
- *Yassıl dağlar geçeceğim yurduma/ Evvel Allah kolaylık ver orduma-(Yağmur, 2007: 369)*
- *Sinemi sevdaya saldım yârlen cenkim var benim/ Ben bu dağı asabilsem karlı buzlar irisin (Şayhan, 2011: 158)*
- *Bağışla suçumu Urfani'm için/ Gülmedim dünyada acep ne için/ Gözlerimden akan kanlı yaş için/ Ben de maksuduma ereyim dağlar (Duman, 2016: 180)*
- *Bir tarafın bakar koca Kösür'e,/ Kösür de heveslenmiş Akdeniz'e Mısır'a/ Tepelerdim de geldim beyler bakman kusura/ Neden aşılmıyor başın başın Göcedağ (Karakaş, 2011: 382)*
- *Başı duman pare pare/ Yol ver dağlar yol ver bana/ Gönlüm gitmek ister yâre/ Yol ver dağlar yol ver bana- RRTK Rep. Nu.¹¹ 135*
- *Dağlar geçit vermez irak yollarım/ Yol verin de dağlar yâre gideyim/ Kırıldı kanadım tutmaz kollarım/ Yol verin de dağlar yâre gideyim/ Suların var yaz gelince çağlarsın/ Gece olur gizli gizli ağlarsın/Suçum nedir kollarımı bağlarsın/Yol verin de dağlar yâre gideyim-RRTK Rep. Nu. 284*

1.3. Kavuşturan/Aracı

Türkülerde dağlar, engel olma vasıflarının yanı sıra bir taraftan da yârdan veya sıladan ayrı düşenleri kavuşturucu, kavuşmaya aracı vasfını üstlenmektedir.

- *Ara ver ara ver dağlar ara ver/ Götürüp bu selamı nazlı yara ver-(Yağmur, 2007: 294)*
- *Kadı Kuyusu'dur bizim köyümüz/ Germenciklidir aslımız soyumuz/ İçimizden garip kaldı birimiz/ Gel kavuştur sen hey boranlı dağlar/ Elleri göğsünde bir gelin ağlar-TRT THM Rep. Nu. 4267*

1.4. Dert/Gam Ortağı

Dağların türkülerdeki en sık görünümlerinden biri “dert/gam ortağı” olarak düşünülmesinden ileri gelmektedir. Dertlerin ağırlığı, dağların heybetine yüklenmekte, dağlar dertlere ortak edilmektedir.

- *Derdimin ortağı sinem bülbülü/ Andırırısın lale ile sünbülü/ Yadlara demezdim bu gizli sırrı oy/ Derdimi sizlere söyleyim dağlar/ Dağlar oy dağlar oy dağlar oy/ Bana bir ziya ver zülfün telinden/ Ne çare ki bir şey gelmez elimden oy/ Bir garibim kimse bilmez halimden oy/ Derdimi sizlere diyeyim dağlar/ Dağlar oy dağlar oy dağlar oy-TRT THM Rep. Nu. 951*
- *Hiç kimseler yoktur derdimi yanam/ Derdimi sizlere söyliyem dağlar/ Varıp sırrın yadellere söylemem/ Çıkam tenhalarda ağlayam dağlar/ Han mı vardır garip göziün yaşında/ Avu mu var sahipsizler aşında/ Böyle bir zamanda gurbet ellerde/ Derdimi sizlere söyliyem dağlar-TRT THM Rep. Nu. 239*
- *Kırmızı gül yar elinde kurumaz/ Âlem güzel olsa yara uyamaz/ Ben derdimi dağa taşaya söylesem/ Derdim çoktur dağlar taşlar alamaz-TRT THM Rep. Nu. 1009*

- *Ben derdimi hangi dağa/ Yüreğimi hangi suya diyemiyorum/ Sen benimsin bahar gözlüm/ Yarınlarda ikimizin yürüyoruz*-RRTK Rep. Nu. 1126
- *Dağlar taşlar dayanmaz feryadına zarıma/ Canım feda, varım feda, benim nazlı yârıma* (Yücesu, 1997: 131)
- *Dağlar dağımdır benim/ Gam ortağımdır benim/ Söyletme çok ağlarım/ Yaman çağımdır benim* (Yücesu, 1997: 255)
- *Mayıl oldum meclisiñde ben bir kası karaya/ Sentiñizde tabib yok mı melhem ursın yaraya/ Benim bir efendim vardır gelsin girsin araya/ Hangi derdime yanayım dağlar derdim var benim* (Şayhan, 2011: 158)
- *Yanmış yüreğimi yeniden yandırma/ Salma selamını almam gönderme/ Karlı dağdan irak el oldum sana/ Dağlar taşlar dinliyorken zarımı* (Duman, 2016: 172)
- *Gönlümün otağı sinem bülbülü/ Andırırısın lale ile sümbülü/ Yâdlara demezdim bu gizli sırrı/ Derdimi sizlere söyleyim dağlar* (Duman, 2016: 179-180)
- *Nazlı dezzen yannık yayar/ Baban guzuları sayar/ Feryadımı dağlar duyar/ Uyan guzum Ömer uyan* (Duman, 2016: 479)
- *Ahıma dağlar dayanmaz/ Cevrime dağlar dayanmaz/ Sevdiğim uykudan uyanmaz (ey)/ Vay sebep ey hey*-TRT THM Rep. Nu. 5165

1.5. İlaç/Şifa/Derman Olan Dağlar

Türkülerde dağlar, tıpkı Uygur Türklerinin “Göç Destanı”ndaki kutlu dağ gibi bolluk, bereket ve şifanın kaynağı olarak kabul edilmiştir.

- *Lokman hekim senden destur alırdı/ Çiçek de gizlenmiş dermanı dağlar gurbanım dağlar ey/ Bütün hastaların da şifa bulurdu/ İlacın şifanın harmanı dağlar oy oy oy oy/ Bütün hastaların da şifa bulurdu/ Derdinden anam ey/ İlacın şifanın harmanı dağlar/ Dağlama beni*-TRT THM Rep. Nu. 298
- *Çiçekdağı derler çok gezdim gördüm/ Kırşehir ilidir vatanım yurdum/ Hep orada arttı efkârım derdim/ Derdime bir derman ver Çiçekdağı* (Yağmur, 2007: 306)

2. Dağların İnsanî Sıfatları

Türkülerde dağların insanî sıfatları “Şöhret/Gurur”, “Yareli/Yaralı/Sevdalı”, “Yoldaş/Sırdaş/Kardeş”, “Gamlı/Dertli”, “Şahit”, “Sarhoş”, “Zalim/İmansız”, “Aksakallı”, “Kimsesiz/Garip/Virane” olarak dokuz farklı şekilde tespit edilmiştir.

Dağlara atfedilen bütün insanî sıfatlar, dağ kültürünün kutsiyet temelli yapısından arata kalanlar hüviyetindedir. Dağların tazim ve ihtiram edilen, iye olmanın yanı sıra başka iyelere de ev sahipliği yapan kutsal bir mekân/varlık olma hâli, zamanla yalnızca insanlaştırılmış sıfatlara sahip bir varlığa dönüşmüştür. Bu durum, zaman, din ve coğrafya değişikliklerinin bir sonucudur.

2.1. Şöhret/Gurur

- *Aşık aşıklar ağlar zarınan/ Yüce dağlar şöhret bulmuş karınan/ Çağlar deli gönül ırmaklarınan/ Ağlar ağlar göz yaşların silemez*- TRT THM Rep. Nu. 3061
- *Âşıklara gurbet bülbüle firkat/ Derdimi sorarsan dürülü kat kat/ Ey gönül derdinden etme şikâyet/ Yüce dağlar gurur duyar karından*-TRT THM Rep. Nu. 4275

2.2. Yareli/Yaralı/Sevdalı

- *Ben yârımı (aman) gülün dibinde buldum/ Kuru sevda imiş kendimi yordum/ Hayf ömrümü (aman) şimdi havaya verdim/ Dağlar hareli dağlar yareli dağlar (ey)/ İki eli koynunda sevdiğim ağlar (ey)*-TRT THM Rep. Nu. 2875
- *Bugün gine duman sardı başımı Gönlümün gamını almadı dağlar/ Eler oldu toprağını*

taşını tükendi dermanım kalmadı dağlar/ Dağlar dağlar yaralı dağlar/ Dağlar dağlar sıralı dağlar/ Dağlar dumanlı dağlar-RRTK Rep. Nu. 166

- *Ayrılık badesi de datlı mı sandın/ Ne tez tebdil çimenin dağlar/ Ya dağlar yaralı dağlar sıralı dağlar/ Bu güzellik geçer sana da kalmaz da/ Daha neye bağlı dumanın dağlar/ Ya dağlar yaralı dağlar/ Geçer bu güzellik sana da kalmaz/ Daha neye bağlıdır kemanın dağlar-TRT THM Rep. Nu. 57*
- *Rüzgârdan rüzgâra dumanlı dağlar/ Gönülden gönüle sevdalı dağlar-RRTK Rep. Nu. 1086*

2.3. Yoldaş/Sırdaş/Kardeş

- *Eğilmez başın gibi/ Gökler bulutlu efem/ Dağlar yoldaşın gibi/ Sana ne mutlu efem-RRTK Rep. Nu. 1228*
- *Siz olun sırdaşım ey karlı dağlar/ Hastanın halından ne bilir sağlar/ Her nerde gördümse derdililer ağlar/ Aradım cihanı dertsiz yoğunmuş (Akbaba, 2002: 209)*
- *Ayağında sarı mesti/ Odamıza kadem bastı/ Zeyneb Süleyman'ın dostu/ Kurtaramadım/Ana ağlar yaşı yaşı/ Süleyman'ın kardeşi dağlar başı/ Altmış beşin Süleyman'ı/ Kurtaramadım (Soysal, 2007: 77)*

2.4. Gamlı/Dertli

- *Ülen ülen dağlar sende bir hal var/ Ağam dede gene bir elif var bir dal var yar ey/ Dede gene yar bizden küstü getti yar ey/ Dede koyma getsin çok yalvar yar ey-TRT THM Rep. Nu. 588*
- *İki de geyik pınarlardan su içer/ Amman amman su içer/ Avcılar da ömürlerini tez biçer/ Amman amman tez biçer/ Akşam olur şu dağlara gam çöker/ Amman amman gam çöker-RRTK Rep. Nu. 793*
- *Yükseklerde yurdun mu var/ Şahinlerin kurdun mu var/ Bencileyin derdin mi var/ Gözyaşları akan dağlar-RRTK Rep. Nu. 659*
- *Dağlar bu derdine ortak olurum/ Hiç gizleme ahvalların bilirim/ Âşık der ki bir gün gelir ölüürüm/ Ağlar yavrularım dostlar gam çeker (Kurt, 2016: 640)*

2.5. Şahit

- *Dağ taş şahit oldu seninle bana/ Kül oldum aşkınla ben yana yana/ Ayrılık tak etti bu tatlı cana/ Yel yele bitişek yayla yolunda-RRTK Rep. Nu. 370*

2.6. Sarhoş

- *Senin yazın kışa benzer/ Bir sevdalı başa benzer/ Çok içmiş sarhoşa benzer/ Duman eksilmeyen dağlar-RRTK Rep. Nu. 659*

2.7. Zalim/İmansız

- *He gelen Allah'tandır/ Ay oğul beyhude yanma yazık/ Ali Seyid derdi yok sanma/ Hele vatandan ayrılmak/ Ay oğul gam değil amma/ Emektar atalar analar galdı/ Aman ay dağlar ay/ Zalım ay dağlar ay/ Ganlı gadan men alım-TRT THM Rep. Nu. 435*
- *Uy dağlar dağlar dağlar/ Başı dumanlı dağlar/ Göğsü çimenli dağlar/ Yol verin yarim gelsin/ Dinsiz imansız dağlar (Yücesu, 1997: 255)*

2.8. Aksakallı

- *Mor melevse boynun egmiş/ Yapraçığı suya digmiş/ Yazın yisil kemhe giymiş/ Kısın ak sakallı dağlar aman (Şayhan, 2011: 219)¹²*

2.9. Kimsesiz/Garip/Virane

- *Kimsen yok mu garip dağlar/ Çıplak kaldın üşüyorsun/ Yeller döver kalbin ağlar/ Nasıl böyle yaşıyorsun*-RRTK Rep. Nu. 1307
- *Der bele galeler guleler a balam/ Dedem hanalar/ Ona malik idi beyler ağalar/ Hele mescit medreseler/ Ay oğul hoş minareler/ Cennete ohşuyan hanalar galdı/ Aman ay dağlar ay/ Zalim verane dağlar ey/ ganlı gadan men alım ey*-TRT THM Rep. Nu. 435
- *Nerde köyüm viran dağlar/ Harap olmuş bahçe bağlar/ Kalmadı mı hiçbir sağlar/ Korumuşsun kuzumuzu* (Karakas, 2011: 740)

3. İnsanların Dağlara Yönelik Eylemleri

Türkülerde insanların dağlara yönelik eylemleri/yaklaşımları “Dağlara Seslenme”, “Dağları Övme/Ululama”, “Dağlardan Yardım İsteme”, “Dağa Zarar Verme”, “Dağlara Soru Sorma”, “Dağlara Güvenme/Dayanma”, “Dağa Halini Arz Etme”, “Dağlara Alkış/Dua Etme”, “Dağa Beddua Etme”, “Dağa Kurban Olma”, “Dağlara Seslenme” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

3.1. Dağlara Seslenme

- *Ayağında mesi var/ Başında mor fesi var/ Yaslan dağlar göreyim/ Ardında yâr sesi var*- TRT THM Rep. Nu. 405
- *Yandım aman yandım kınalı dağlar/ İk’eli koyunda bir gelin ağlar*-TRT THM Rep. Nu. 2408
- *Aman dağlar oy canım dağlar oy/ Neden benim iki gözüm durmaz ağlar oy oy*-TRT THM Rep. Nu. 654
- *Karlı dağlar karın almış karınan cananım benim/ Kaç gündür de küsülüyüm yarınan/ Dağlar yaz gelsin söylen tez gelsin/ Hiçbir merhametli gomşu yoğumuş cananım benim/ Bizi barıştıra nazlı yarınan/ Dağlar yaz gelsin söylen tez gelsin*-TRT THM Rep. Nu. 273
- *Çiçekdağı derler methini etmek/ Kolay mıdır seni terk edip gitmek/ Hele şu gurbetin kahrını çekmek/ Gel onu da bana sor Çiçekdağı/ Çiçekdağı derler garibin yurdu/ İçinde gizlidir bin türlü derdi/ Zalim felek beni yardan ayırdı/ Yardan ayrılması zor Çiçekdağı* (Yağmur, 2007: 306)
- *Dağlar taşlar çöller bize söylesin/ Ben gidiyorum kara kömür gözler aylesin*-TRT THM Rep. Nu. 4207

3.2. Dağları Övme/Ululama

- *Bu dağlar güzel dağlar/ Başını duman bağlar/ Bir derde düşmüşem ki/ Halimi gören ağlar*-TRT THM Rep. Nu. 1350
- *Şu dağlar ulu dağlar/ Gölgesi goyu dağlar/ Yari çirkin olanlar/ Yazmayı gara bağlar*-TRT THM Rep. Nu. 5040

3.3. Dağlardan Yardım İsteme

- *Aha şu dağlardan aşdım da geldim/ Bir güzel peşine düştüm de geldim/ Yandım dağlar al başımdan dumanı/ Genç yaşımda zindan ettin (haydindi) dünyamı*-TRT THM Rep. Nu. 2905
- *Dağlar gışımış yolcum üşümüş nasıl nedem ben/ Dağlar haramı açma yaramı perişanım ben*-TRT THM Rep. Nu. 2837
- *Ara ver ara ver dağlar ara ver/ Götür selamımı nazlı yara ver*-TRT THM Rep. Nu. 2774
- *Sabahtan esti de bir kanlı sazak/ Felek bize kurmuş kötü bir tuzak/ Bilmem derdimizi kimlere yazak/ Dağlar bana geri verin gardaşım*-TRT THM Rep. Nu. 4129

- *Ara ver de karlı dağlar ara ver/ Al bu mektubu da götür yara ver/ Yar hasreti yüreğimi yakıyor/ Uçan kuşlar bu haberi yara ver-TRT THM Rep. Nu. 423*
- *Bağışla suçumu irfanım için/ Gülmedim cihanda bilmem ne için/ Akıp giden gözüm yaşları için/ Ben de maşuğumu bulayım dağlar/ Dağlar oy dağlar oy dağlar oy-TRT THM Rep. Nu. 951*

3.4. Dağa Zarar Verme

- *Dağlar seni delik delik delerim/ Kalbur alıp toprağını elerim/ Sen bir kara koyun ben de bir kuzu/ Sen döndükçe ardın sıra melerim-TRT THM Rep. Nu. 2128*

3.5. Dağlara Soru Sorma

- *Dağlar siz ne dağlarsız/ Kardan kemer bağlarsız/ Gül sizde bülbül sizde/ Siz ne derde ağlarsız/ Bu dağlar eze dağlar/ Yar gele geze dağlar/ Yar buradan geçerken/ Ne dedi size dağlar-TRT THM Rep. Nu. 247*
- *Dağlar siz ne dağlarsız (da)/ Kardan kemer bağlarsız/ Gül sizde bülbül sizde (de)/ Hangi derde ağlarsız-TRT THM Rep. Nu. 3716*
- *Yüce dağlar var mı size zararım/ Yar yitirdim uğrun uğrun ararım/ Ben o yarı her gelenden sorarım/ Güvendiğim dallar elime geldi-TRT THM Rep. Nu. 1925*
- *Gelmiş iken bir habercik sorayım/ Yıldız dağı niye gitmez dumanın/ Gerçek erenlere yüzüm süreyim/ Yıldız dağı niye gitmez dumanın-TRT THM Rep. Nu. 4482*
- *Alçağında al kırmızı taşın var/ Yükseğinde turnaların sesi var/ Ben de bilmem ne talihsiz başın var/ Yıldız dağı niye gitmez dumanın-TRT THM Rep. Nu. 388*
- *Maçın dağı (aman da) maçın dağı/ Niçin yüzün kara yaslı/ Gurbet ellerinde rasladım/ Karalar bağlamış yâri/ Maçın dağı (aman da) Maçın dağı/Niçin susmuş yârin sazi/ Yuvasından ayrı düşmüş/Ağlar gördüm nazlı yâri-TRT THM Rep. Nu. 1040*
- *Behey karlık dağı sana ne oldu/ Durulmuyor iniltinden coşundan/ Bu emirler sana haktan mı geldi/ Hiç dumanın eksik olmaz başından- TRT THM Rep. Nu. 1040*
- *Seyfullah'ım der ki gel insaf eyle/ Derd-i hicran ile gezerim böyle/ Sunam nerde dağlar bir de sen söyle/ Çoğu gitti şu ömrümün azı var-TRT THM Rep. Nu. 540*
- *Ben bu dağdan geldim geçtim/ Boz bulanık suyun içtim/ Ben o yardan ayrı düştüm/ Gördünüz mü bakan dağlar-RRTK Rep. Nu. 659*
- *(Ay!) Yüce dağlar bir سوال var sana/ Hanı sana gonup göçen eliniz/ Arap at üstünde gargı atanlar/ Gediyo haya, gözü ganlı deliniz (Tülüce, 2005: 185)*
- *Kış eylemiş viran dağı/ Bozulmuş gönlümün bağı/ Benim gönlüm viran dağı/ Benim gönlüm niye ağlar/ Ayrılalı hayli oldu/ Bu hasret bağırimi dağlar/ Goyakları sulu dağlar/ Yar aşkına kul olanın/ En son halı bu mu dağlar (Yağmur, 2007: 76)*
- *Üzerinde keklik gibi kaydı mı/ Güvel kuşu gibi boynun eğdi mi/ Sarı saçı boz mesene değdi mi/ Bana karsı bir çekilmez nazı var/ Seyfullah'ım der ki, gel insaf eyle/ Derdi hicranınla gezerim böyle/ Sunam nerde, dağlar bir de sen söyle/ Çoğu gitti bu ömrümün azı var (Yağmur, 2007: 157)*
- *Seyfullah'ım der ki gel insaf eyle/ Derd-i hicrân ile gezeriz böyle/ Sunam nerde dağlar bir de sen söyle/ Çoğu gitti bu ömrümün azı var/ Be hey Karadağ gel insaf eyle/ Neredeyse yavrum dağlar söyle/ İkelim goynumda merhamet eyle/ Çoğu gitti su ömrümün azı var (Yağmur, 2007: 392)*
- *Yüce dağlar senin karın varm'ola/ Yâre gidecek yolların darm'ola/ Eteğinde Türkmen gözeli yaylar/ Çifte yanağında beni varm'ola (Yağmur, 2007: 474)*

- *Hey mavi dağlar/ Rastladın mı babasına/ Söyle bize şenlik gelsin yuvaya/ Ninni kuzum ninni* (Varışlı Atçeken, 2015: 134)
- *Bana bir ziya ver zülfün telinden/ Ne çare ki bir şey gelmez elimden/ Ben garibim kimse bilmez halimden/ Neyinen gönlümü eyleyim dağlar* (Duman, 2016: 180)
- *Kadir Mevlam da gel insaf eyle/ Kuzumu gördün mü hey dağlar söyle/ Her ana yandı mı acep böyle/ Kaderimde bir okunmaz yazı var* (Ersin, 2020: 189)
- *Karlı dağlar karanlığın bastı mı/ Kahpe felek ayrılığın vakti mi/ Karlı dağlar ne olur ne olur ne olur/ Asker aşam gelse yarelerim ey olur ey olur ey olur-TRT THM Rep. Nu. 272*
- *Ali 'm üzgün gördü seni/ Dağa daşa sordu seni/ Burada ağlar buldu seni/ Çoban yârin n'oldu senin* (Karakaş, 2011: 488)
- *Yüce dağlar niye coştun bu kadar/ Yağar yağmurların karlar gam çeker/ Lale sümbül açıp boynun eğince/ Şeyda bülbül ağlar ağlar gam çeker* (Kurt, 2016: 639-640)
- *Ayrılık badesi de datlı mı sandın/ Ne tez tebdil çimenin dağlar/ Ya dağlar yaralı dağlar sıralı dağlar/ Bu güzellik geçer sana da kalmaz da/ Daha neye bağlı dumanın dağlar/ Ya dağlar yaralı dağlar/ Geçer bu güzellik sana da kalmaz/ Daha neye bağlıdır kemanın dağlar-TRT THM Rep. Nu. 57*

3.6. Dağlara Güvenme/Dayanma

- *Gide gide bir söğüde dayandım/ O söğüdün allarına boyandım/ Ben o yare dağlar kadar güvendim/ Güvendiğim dallar elime geldi-TRT THM Rep. Nu. 1925*
- *Yüce dağ başında çadır açarım/ Çadırın içine güller saçarım/ Ben o yari alır dağa kaçarım/ Güvendiğim dallar elime geldi-TRT THM Rep. Nu. 1925*
- *Kar mı yağdı da güvendiğim dağlara/ Sam mı değdi de o sümbüllü bağlara dost/ Diyemiyom da bağlanmışım ağyara/ Çığnatırsın beni de ele yol gibi dost-TRT THM Rep. Nu. 299*
- *Dağ da yandı şam aman dağ da yandı/ Dalımı dağa verdim/ Ahımdan dağ da yandı-TRT THM Rep. Nu. 475*
- *Ben denkimi gendim buldum/ Begler muradıma girdim/ Ben arkamı sana virdim/ Arkam Allah soñra dağlar aman* (Şayhan, 2011: 219)

3.7. Dağa Halini Arz Etme

- *Halimi arzettim dağlara daşa/ Dedim götürmüyo bu gam yükünü/ Alaca ovası Çorum iline/ Dedim götürmüyo bu gam yükünü-TRT THM Rep. Nu. 1555*

3.8. Dağlara Alkış/Dua Etme

- *Vurun gelinin kınasın/ Ayletsin garip anasın/ Gelin atladı eşiği/ Sofrada kaldı kaşığı/ Gitti evin yakışığı/ Şen ol dayler şen olasın-TRT THM Rep. Nu. 2350*

3.9. Dağa Beddua Etme

- *Sabahtan uğradım yârin yurduna/ Dayanılmaz figanına derdine/ Yıkılası karlı dağın ardına/ Aşar gider bir gözleri sürmeli-TRT THM Rep. Nu. 1473*

3.10. Dağa Kurban Olma

- *Sarı samanım sarı/ Dağlara saldım yâri/ Dağlar kurbanın olam/ Tez gönder gelsin yâri-RRTK Rep. Nu. 861*

4. Dağların İnsanî Eylemleri

Türkülerde dağlara atfedilen eylemler “Kıyafet Giyme”, “Dağlama Seslenme/Konuşma”,

“İnleme/Ağlama”, “Dert Verme/Sineye Vurma”, “Baş Başa Verme”, “Boyun Eğdirme”, “Yanma”, “Eşinden Ayrılma”, “Zülfünü Tarama”, “Yaratana El Uzatma”, “Surat Asma”, “Ahdetme”, “Şenlenme”, “Anlama” şeklinde tespit edilmiştir.

Dağların insanî eylemleri incelendiğinde, bu durumun dağ iyelerine atfedilen eylemlerle özdeşleştiği görülmektedir. Türk kültüründe dağ iyelerinin bazen soyut bazense bir insan veya hayvan formunda tahayyül edilmesi, türkülerde karşımıza çıkan dağ kültü unsurlarına da tesir etmiştir. Tespit edilen örneklerde dağlar, tıpkı insanlar gibi birtakım eylemlerde bulunmaktadır.

4.1. Kıyafet Giyme

- *Âşığın yaylası derler otağı (otağı aman aman)/ Al yeşil pervane geymiş o dağlar (dağlar)-TRT THM Rep. Nu. 505*
- *Mor menevşe boyun eğmiş/ Yapracağı suya değmiş/ Yazın yeşil kemha geymiş/ Kışın sade giyen dağlar-RRTK Rep. Nu. 659*

4.2. Dağlama

- *Dağlar dağladı beni/ Gören ağladı beni/ Ben feleğe neyledim/ Çapraz bağladı beni-TRT THM Rep. Nu. 562*
- *Dağlar bu sinemi yaktın köz ile/ Çobanlar koyunu besler tuz ile/ Güzellerin sohbet eyler naz ile/ Akıtır gözyaşları gözler gam çeker (Kurt, 2016: 640)*

4.3. Seslenme/Konuşma

- *Hey hey efeler hey/ Benden selam olsun Bolu Beyi'ne/ Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır/ At kişnemesinden gargı sesinden/ Dağlar seda verip seslenmelidir-TRT THM Rep. Nu. 374*
- *Her sabah her sabah cümbuşa gelir/ Dağlar daşlar dostum adım çağırır/ Bülbül de gül için figana başlar/ Çağlar çağlar dostum adım çağırır-TRT THM Rep. Nu. 1202*
- *Sırtıma çalmışam sevda yükünü/ Dinleyin belimi bükten öykümü/ Okudum dağlara hazin türkümü/ Dağlar bile dedi ah ne zor imiş-RRTK Rep. Nu. 929*
- *Böyle anlatılmaz bu savaş bence/ Dağ taş konuşmuştu kendi dilince/ Hücum diye bir ses duydum ki ilk önce/ Sonra Allah Allah dedi Mehmed'im (Kılınçer, 2019: 145)*

4.4. İnleme/Ağlama

- *İniledi dağlar koptu kayalar/ Diğneyince hey ağlar var iş böyl'olur/ Haberim götürün gül yüzlü yâre/ Bir haldan bilmeze zor iş böyl'olur- TRT THM Rep. Nu. 3051*
- *Kaçkar dağı Livane'ye/ Bakar ağlayı ağlayı/ Çoruh döndü divaneye/ Akar ağlayı ağlayı-RRTK Rep. Nu. 651*
- *Su zügürtlik kâr eyledi canıma/ Kadir Mevlam yoldaş olsun yanıma yanıma/ Gizli fırsat girer ise elime/ Dağlar daşlar çöller ağlasın bana yâr bana/ Kökte melek yirde insan ağlasın inlesin (Şayhan, 2011: 228)*
- *İrili ufaklı dağlar/ Bilal'ime yanar ağlar/ Emiş vurulmuş deyince/ Hep üzüldü koca beyler (Karakaş, 2011: 521)*
- *Dağlar taşlar uçan kuşlar kan ağlar/ Yaşlı anam kara yazmalar bağlar-TRT THM Rep. Nu. 891*
- *Suların var yaz gelince çağlarsın/ Gece olur gizli gizli ağlarsın/Suçum nedir kollarımı bağlarsın/Yol verin de dağlar yâre gideyim-RRTK Rep. Nu. 284*
- *Yükseklerde yurdun mu var/ Şahinlerin kurdun mu var/ Bencileyin derdin mi var/ Gözyaşları akan dağlar-RRTK Rep. Nu. 659*

4.5. Dert Verme/Sineye Vurma

- *Dağların başını bir duman aldı/ Bu dağlar başımı dertlere saldı/ Kara koyunlarım ellere kaldı/ Yayamadım yüreğime dert oldu*-TRT THM Rep. Nu. 740
- *Taşlar üzerime toprak tenime/ Yol vermedi dağlar gidem anama/ Yürek mi dayanır ahu zarıma/ Var gücünle vurdun sineme dağlar*-RRTK Rep. Nu. 166

4.6. Baş Başa Verme

- *Bu dağlar meşe dağlar/ Vermiş başbaşa¹³ dağlar/ O yar dönüp gelende/ Yol verin aşka dağlar*-TRT THM Rep. Nu. 1330

4.7. Boyun Eğdirme

- *Yıldız akşamdan doğarsın/ Dağlara boyun eğersin/ Ben gibi yar mı seversin/ Doğmayaydın mavi yıldız*-TRT THM Rep. Nu. 648

4.8. Yanma

- *Yüce dağım yanar bana/ Gar o yannan gar bu yannan/ Al hançeri sinem işte/ Vur o yandan vur bu yandan*-TRT THM Rep. Nu. 2530

4.9. Eşinden Ayrılma

- *Ah dağlar ulu dağlar/ Eşinden ayrılan ağlar/ Selviye benzer meşesi/ Del'olup aşka düşesi/ Top top olmuş menevşesi/ Burca burca kokan dağlar*-RRTK Rep. Nu. 659

4.10. Zülfünü Tarama

- *Örenin dereye kazanı kurmuş/ Taramış zülfünü başını yumuş dumanlı dağlar/ Düğün mü bayram mı diye sormuşlar/ Buğçe yar bize misafir olmuş dumanlı dağlar* (Akbaba, 2002: 92)

4.11. Yaratana El Uzatma

- *Yaradana el uzatmış dağların/ Âşıkların sırdaş olmuş suların/ Gönül yarasına derman baharın/ Toprağım oy, Bitlis'im oy, canım oy* (Karacar, 2020: 153)

4.12. Surat Asma

- *Nedir dağlar bana kastın/ Neme kızıp surat astın/ Kocam gelinim oğlumu/ Alıp kucağına bastın* (Karakas, 2011: 603)

4.13. Ahdetme

- *Güller bitmiş viraneler yurdunda/ Ne acaip ahd eylemiş dağlar oy/ Kimi şad-ı hürrem kendi keyfinde/ Kimisine de fîrgat gelmiş ağlar/ Oy belalı başım oy oy*-TRT THM Rep. Nu. 227

4.14. Şenlenme

- *Yaz gelir şenlenir yaylalar dağlar/ Bülbülün meskeni bahçeli bağlar/ Herkes muradına erdiği çağlar/ Felek beni nazlı yardan ayırdı*-TRT THM Rep. Nu. 2774

4.15. Anlama

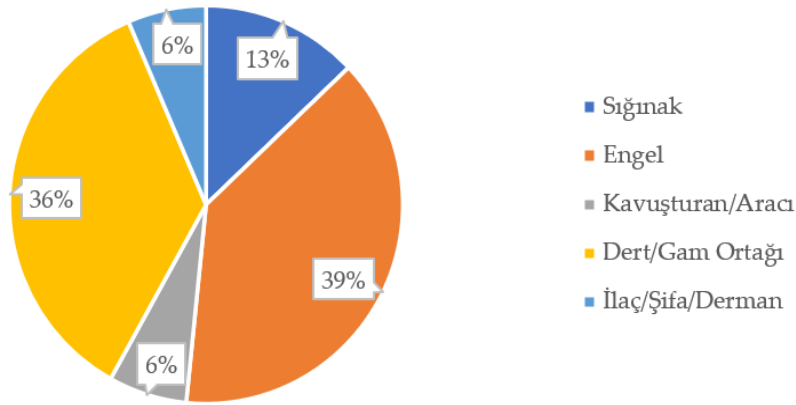
- *Aldım sazı elime/ teller yandı inledi/ narı düştü gönüme/ karlı dağlar anladı*-RRTK Rep. Nu. 1306

Değerlendirme

Yapılan çalışmada TRT THM Repertuarı'nda yer alan kırık hava, oyun havası, uzun hava makamsal türleri, henüz repertuara girmemiş ancak yaygın olarak bilinler ili lisansüstü tezlerde yer alan derlenmiş türküler incelemeye tabi tutulmuştur. Yapılan sınıflandırmada dağların türkülerdeki tezahürü “Dağların Kültürel Bellekte Algılanışı”, “Dağların İnsanî Sıfatları”, “İnsanların Dağlara Yönelik Eylemleri” ve “Dağların İnsanî Eylemleri” şeklinde dört başlıkta tasnif edilmiştir.

Dağların kültürel bellekteki algılanışı beş ayrı şekilde tezahür etmektedir. Bunlar sığınak, engel, kavuşturan/aracı, dert/gam ortağı, ilaç-şifa-derman şeklindedir. Dağların türkülerde sığınak olarak kabul edilmesi hem mitolojik merkez anlayışlarıyla hem de hem de arketipal sembolizmle ilgilidir. Dağ, mitik dönemlerden beri hem bir sığınak hem de baba arketipinin yansıması hüviyetindedir. Dağın sığınılan bir yer olarak tezahürü Türk destanlarında da karşılaşılan bir husustur. Türklerin Ergenekon'a sığındıktan sonra demir dağı eriterek çıkması da Boğaç Han'ın babasının gazabından kaçarak dağa sığınması da Köroğlu'nun Çamlıbel'i yurt mesken tutması da bu duruma örnek teşkil etmektedir. İncelenen örneklerde dağlar, kavuşmasına izin verilmeyen sevenlerin kaçtığı, derdi olanın çıktığı, korunma isteyenlerin sığındığı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkülerde dağların bir engel olarak yer alması ise heybetli yapıları ve geçit vermezliklerinin kültürel bellekteki yansımalarındandır. Dağların birer engel formunda tezahür etmesi iye inanışlarıyla da örtüşmektedir. Behiye Köksel'e göre Türk halk kültüründe akrabalığı, koruyuculuğu ile bilinen dağ, türkülerde sevgili ile âşık arasında bulunması ile ayrılığı simgelemektedir. Halk türkülerinden dağ, doğrudan sıladan, sevgiliden ayrı düşmeyi ifade eden bir simgedir. Sığınılacak bir mekân olmanın yanı sıra engel olarak da karşılaşılmaktadır (2005: 86). Türkülerde ayrılık acısı doğrudan dile getirildiği gibi bazen de ayrılık sembolleri içerisinde yer alan dağ motifi üzerinden anlatılır (Abdurrezzak, 2023: 103). Tespit edilen örneklerin başlıklara göre oranı şu şekildedir:

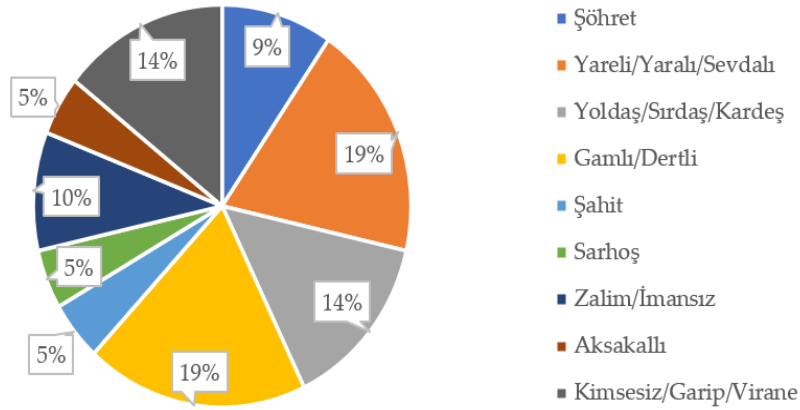
1. Dağın Kültürel Bellekte Algılanışı

Eski Türklerin zarar görmemek ve geçiş için müsaade alabilmek için iyelere saçı verme uygulaması, sözlü kültür ürünlerine dağ ve geçit iyeleri çerçevesinde de yansımıştır. Bir yerden geçerken o bölgenin iyelerine saçı verme geleneği, kendisi bir iye olmakla birlikte aynı zamanda farklı iyelere de ev sahipliği yaptığı düşünülen dağlar çerçevesinde de tezahür etmektedir. Tespit edilen örneklerde dağların bir iye olarak kabul edilerek saçı sunulması gibi hususlara rastlanılmasa da dağlara seslenilerek müsaade ve geçiş izni istenmesi iyeler inanışıyla paraleldir. Tespit edilen örneklerde askerlik için gurbete gidenler, yârinden ayrı düşenler, muradına ermek isteyenler dağları canlı birer varlık olarak kabul edercesine onlara seslenmekte ve yol/geçit istemektedir. Dağlar birer engel olmanın yanı sıra sevgili ile kavuşmak için bir aracı konumunda da tezahür etmektedir. Dağlardan geçit istenirken sevgiliye dağlar aracılığıyla selam gönderilmesi, sevgiliyle kavuşmak için dağlardan yardım istenmesi bu durumlara örnektir. Dağların canlı varlıklar olarak düşünülmesi dağ ve iye kültürleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bakımdan incelenen örneklerde dağlar, tıpkı insanlar gibi dert ortağı olarak kabul edilmektedir. Derdin, gamın ve sırların faş edildiği yer dağlardır. Derdi taşıyabilecek olan, dertlinin derdini hafifletebilecek olan da dağlardır. Bu bakımdan dağlar, insanlardan daha üstün canlı varlıklar olarak düşünülmüş ve dağlara dert yüklenmiştir. Dağlar, kültür ve iye inanışlarının hierafonik yansımaları olarak kültürel bellekte şifanın arandığı yerler olarak da karşımıza çıkmaktadır. İncelenen örneklerde Lokman Hekim'in destur aldığı, bütün hastaların şifa bulduğu, ilacın harmanı olan yer de derman istenen varlık da dağlardır. İncelenen örneklere bakıldığında dört başlıkta olumlu (sığınak, aracı, dert ortağı, şifa kaynağı) bir başlıkta olumsuz (engel) özelliklerin ağır bastığı görülmektedir. Bu örnekler, dağların kültürel bellekteki algılanışının iyi-kötü, olumlu-olumsuz ekseninde bütüncül olarak tezahür ettiğini göstermektedir.

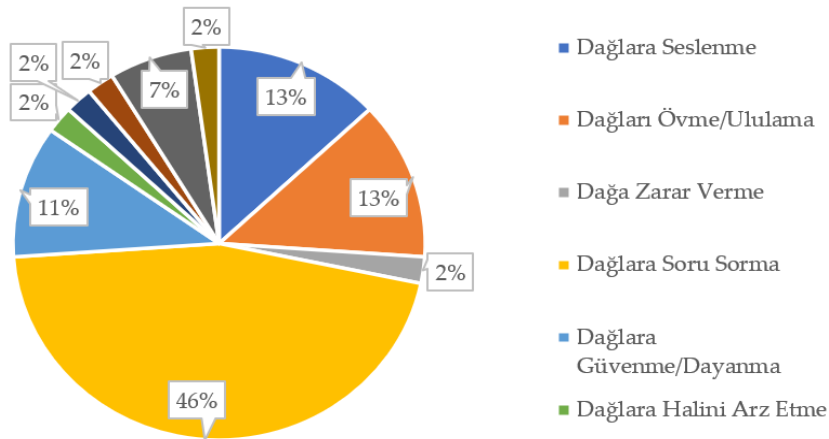
Dağların insanî sıfatlarla anılması hususu ise dağların canlı varlıklar/ruhu olan varlıklar olarak kabul edildiğinin göstergelerindedir. Tespit edilen örneklerde dağların şöhretli/gururlu, yaralı/sevdalı, yoldaş/sırdaş/kardeş, dertli, şahit, sarhoş, zalim/imansız, aksakallı, kimsesiz/garip/virane gibi sıfatlarla nitelendirilmesi, dağlara kişilik atfedildiğinin ve bu durumun dağ kültürünün mitik devirlerden bu günlere ulaşan şeklinin göstergesidir. Türkülerde tespit edilen dağların övülmesi, dağlardan yardım isteme, dağlara zarar verme, dağlara soru sorma, dağlara güvenme, dağlara halini arz etme, dağlara dua veya beddua etme veya kurban olma gibi hususlar da dağların kült/ıye inanışları çerçevesinde canlı ve insanlardan üstün varlıklar olarak kabul edildiğinin göstergeleridir. Tespit edilen örneklerin başlıklara göre oranı şu şekildedir:

2. Dağların İnsanî Sıfatları

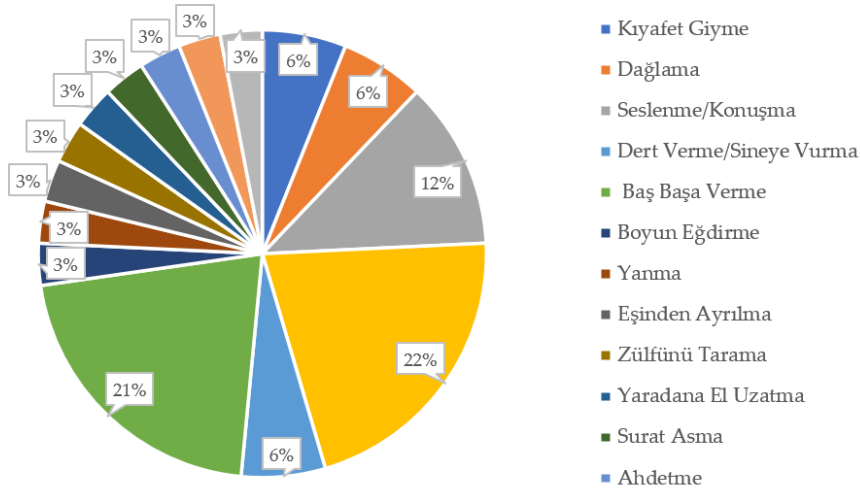
Bu durumun bir diğer boyutu da dağların bizatihi insanî eylemler sergilemeleridir. Türkülerde dağların kıyafet giymesi, dertlilerin yarasını dağlaması, seslenmesi/konuşması, inlemesi/ağlaması, dertlilerin sinesine vurması, baş başa vermesi, yıldızların boyun eğdiği varlıklar olması, “yüce dağım” denilerek sahiplenilmesi ve dağların kişilerin derdine yanması, eşinden ayrılması, zülfünü taraması, yaratana el uzatması, surat asması, ahdetmesi, şenlenmesi ve olan biteni anlaması yine dağların canlı varlıklar oluşuna atıftır. Özellikle dağların konuşması ve ağlaması, eş sahibi olması bu canlılık/ruh sahibi olma inanışının en bariz örneklerindedir. Tespit edilen örneklerin başlıklara göre oranları şu şekildedir:

3. İnsanların Dağlara Yönelik Eylemleri

4. Dağların İnsanî Eylemleri

Tespit edilen örnekler kült/ıye inanışları çerçevesinde takdis edilen dağların zaman içerisinde bu inanışların terk edilmesi sonucunda yalnızca canlılık veya ruh sahibi varlıklar olarak kabul edildiğini, etrafında kült oluşturan, kurban kesilen ve tanrı/larla bağlantı mekânı ve aynı zamanda kendisi bir ıye olmanın yanı sıra başkaca ıyelere de ev sahipliği yapan bir varlıktan zamanın inançları aşındırıcı etkisiyle ancak insani sıfat ve eylemlerle tasvir edilir hale geldiğini göstermektedir. Bu sebeple, incelenen örneklerde tespit edilen unsurlar doğrudan bir ıye formunda değerlendirilen dağları değil, ıye inanışları ve etrafında kültler oluşturulan bir varlıktan arta kalan inanç unsurlarını göstermektedir.

Sonuç

Türklerde dağ kültürünün izlerinin sürülmesi amaçlanan bu çalışma neticesinde dağların Türk kültüründeki ve türklerdeki görünümünün farklı şekillerde tezahür ettiği görülmektedir. Tespit edilen örnekler türklerde yer alan dağ kültürü unsurlarının mitolojik karakterli destanlarda veya masal, efsane gibi türlerde yer alan dağ kültürü özelliklerinden belirli oranda farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Tespit edilen örneklerde “Dağın Kültürel Bellekte Algılanışı” başlığı altında dağların sırasıyla en fazla “engel, dert/gam ortağı ve sığınak” olarak kabul edildiği görülmektedir. “Dağların İnsanî Sıfatları” başlığında ise “gamlı/dertli, yareli/yaralı/sevdalı, kimsesiz/garip/virane ve yoldaş/sırdaş/kardeş” şeklindeki kabuller daha fazladır. “İnsanların Dağlara Yönelik Eylemleri” başlığında “Dağlara Soru Sorma, Dağları Ululama/Övme, Dağlara Seslenme ve Dağlara Güvenme/Dayanma” ağır basmaktadır. “Dağların İnsanî Özellikleri”nde “Dağlara Soru Sorma, Dağları Övme/Ululama, Dağlara Seslenme ve Dağlara Güvenme/Dayanma”; “Dağların İnsanî Eylemleri” başlığında ise “İnleme/Ağlama, Seslenme/Konuşma ve Kıyafet Giyme” unsurları çoğunluktadır.

Türklerde tespit edilen dağ kültürü unsurları, zamanın inançlar üzerindeki aşındırıcılığı ve eski inanışların terk edilmesiyle form değiştirmiş ve mevcut inanışlarla çatışmayacak bir şekle bürünmüştür. Dağların türklerde sığınak, engel, kavuşturan/aracı, dert/gam ortağı, ilaç-şifa-derman kaynağı olarak algılanması dağ kültürünün doğrudan yansımaları olarak görünmekteyken dağların insani sıfat ve eylemlerle tasvir edilmesi, takdis edilen ve bir ıye olarak kabul edilen dağların zamanla fiziken antropomorfik olarak olmasa da karakterizasyon seviyesinde insanileştirildiğini göstermektedir. Bu durum dahi cansız bir varlık olan dağlara atfedilen canlılığın dağ kültürü ve dağ ıyesi çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir.

Sonnotlar

¹ Anlatma esasına dayanan ve birçok karmaşık olayı, olay motiflerini birbirleri ile örgütlü olarak veren “destan, hikâye, masal ve efsane” gibi türlerin dinleyenleri kültürlenme ve onlara değişik mesajlar aktarma yönünden

son derece önemli işlevleri vardır. Örgün eğitimin henüz oluşturulmadığı çağlarda insan yetiştirme, gençleri eğitime ve kültür aktarma işlevi büyük ölçüde bu tür anlatılarla gerçekleştirilmekte idi. Bu nedendir ki, her halk anlatısı, mesaj aktarma ve kültürlenme açısından kendi bağlamında bir “örtük program” kompozisyonudur (Cemiloğlu, 2006: 266). Türküler de örtük öğrenme bağlamında oldukça önemli sözlü kültür ürünleridir.

² Kutsalın tezahürü (Eliade, 2005: 52).

³ Bu konuda “Türkülerimizde Dağ Kültü” başlıklı bir tebliğ, Ebru Şenocak tarafından “Kültürümüzde Türkü Sempozyumu (Sivas, 22-25 Ekim 2011)”nda sunulmuş olup bildiri kitabında yer almaktadır. İlgili tebliğde basılı (aşık şiirleriyle ilgili kaynaklar ve türkü antolojileri) ve elektronik kaynaklarda (internetdeki müzik siteleri) yer alan türkülerin dağ kültü bağlamında incelemesine yer verilmiştir. Ebru Şenocak’ın çalışması oldukça önemli bir çalışmadır. Şenocak’ın çalışması ile bu çalışma kapsam ve sınırlılıklar bağlamında farklıdır. Bu çalışma vasıtasıyla daha önce değerlendirilmemiş olan türkülerin dağ kültü bağlamında incelenmesi ve ortaya çıkan sonuçların diğer akademik çalışmalarla bir bütün oluşturması amaçlanmaktadır.

⁴ Bir çalışmanın parçası olarak sistematik değerlendirme için kullanılabilir belgeler çeşitli şekillerde olabilir. Bunlar arasında reklamlar; gündemler, katılım kayıtları ve toplantı tutanakları; el kitapları; arka plan belgeleri; kitaplar ve broşürler; günlükler ve dergiler; etkinlik programları (yani, basılı taslaklar); mektuplar ve hatıratlar; haritalar ve çizelgeler; gazeteler (kupürler/makaleler); basın bültenleri; program teklifleri, başvuru formları ve özetleri; radyo ve televizyon program senaryoları; örgütsel veya kurumsal raporlar; anket verileri ve çeşitli kamu kayıtları yer alır (Bowen, 2009: 27-28).

⁵ Tematik analiz, olgunun tanımlanmasında önemli olduğu ortaya çıkan temaların araştırılmasıdır. Süreç, “verilerin dikkatli bir şekilde tekrar tekrar okunması” yoluyla temaların belirlenmesini içerir. Bu, ortaya çıkan temaların analiz için kategoriler haline geldiği, veri içinde bir örüntü tanıma biçimidir (Fereday ve Muir-Cochrane, 2006: 82).

⁶ Türkü teriminin menşei için bkz. (Yakıcı, 2007: 33-37). Türkülerin sair özellikleri için bkz. (Boratav, 2014: 171-178).

⁷ Başlangıçta Türkler dört boydan müteşekkil bulunuyordu. “Türk” ünvanını taşıyan ve ilk ocağı yakan yani temsili manada boy kurucu ve ad verici olan bir kahraman, en büyük boyu idare ediyordu. “Türk” boyu, bugünkü Batı Sayan silsilesinden olduğu anlaşılan bir dağda yaşıyordu. Kök-Türk kitabeleri bugünkü Sayan ve Tannu-ola silsilelerine “Kögmenyış (ormanlı Kögmen dağı)” adını vermektedir. “Kögmen-yış”ın Kök-Türklerin eski vatanı olduğu keyfiyeti Kök-Türk kitabelerinde bu dağlara “Eçümüz, apamız tutmuş yir-sub (Atalarımızın tuttuğu yer-su)” denmiş olması ile de desteklenmektedir (Esin, 1978: 10).

⁸ Dede Korkut Hikâyelerinin yazıya geçirildiği devirde Türkler her ne kadar mitolojik düşünce dönemini geçirmiş olsalar da henüz mitolojik düşüncenin terkiğini kaybetmemişlerdir. Bu yüzden Dede Korkut Hikâyelerinde mitolojik unsurlar dağınık ve birbirinden kopuk değil, tam tersine terkipli sistemini korumuş bir halde bulunmaktadır. Bu sistemin unsurlarından biri de dağ kültürüdür. Dede Korkut Hikâyelerinde dağ, gerçek anlamıyla kullanıldığı birkaç yer dışında tamamen eski inanç sisteminin bir kalıntısı yani kült olarak görünmektedir (Ergun, 2003: 77). Dede Korkut Hikâyelerine baktığımızda “göğsü güzel kaba dağların” çeşitli özellikleriyle yer aldığı görürüz. “Dumanlı, kutluca, yüce, ala, kara, gökçe, karlı, buzlu, otlu, yerli yatan” şeklinde geçen bu dağlar, bir insan gibi kabul edilip, kişileştirilerek ona; bazen dua, bazen beddua, bazen yemin, bazen de sitem edilmiştir (Şimşek, 2002: 12).

⁹ Türkülerde tespit edilen örnekler verilirken özgün yazım değiştirilmemiştir. Bu sebeple “dağ yerine dag, sağ yerine sag gibi yazımlar özgün yazım şekli olduğu için korunmuştur.

¹⁰ TRT THM Rep. Nu.: TRT Türk Halk Müziği Repertuar Numarası

¹¹ RRTK Rep. Nu.: Akbıyık, S. Repertükül Repertuar Türküleri Külliyatı Repertuar Numarası

¹² Yukarıda belirtildiği şekilde bu gibi yazımların özgünlüğü korunmuştur.

¹³ Özgün yazım değiştirilmemiştir.

Kaynaklar

ABDURREZZAK, A. O. (2023). “Kastamonu Türkülerindeki Ayrılık Teması Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 35, 95-104.

AKBABA, M. F. (2002). *Kahramanmaraş Türküleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKBIYIK, S. *Repertükül Repertuar Türküleri Külliyatı*. <https://www.repertukul.com>

ALBAYRAK, N. (2012). “Türkü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.41, 611-612.

ALEKSEYEV, N. A. (2013). *Türk Dilli Sibiryâ Halklarının Şamanizmi*. (Çev.: Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.

- ANOHİN, A. V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. (Çev.: Zekeriya Karadavut-Jannet Meyermanova), Konya: Kömen Yayınları.
- BAKIRCI, N. (2023). “Türk Masallarında Olağanüstü Dağlar”. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, 1-21.
- BAYAT, F. (2015). *Türk Mitolojik Sistemi I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BORATAV, P. N. (2014). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: BilgeSu.
- BOWEN, G. A. (2009). “Document Analysis As A Qualitative Research Method”. *Qualitative research journal*, I. 9, N. 2, 27-40.
- CEMİLOĞLU, M. (2006). “Eğitim Bilimi Açısından Örtük Program ve Halk Anlatılarının Örtük Program Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 2, 257-269.
- ÇEVİK, M. (2014). “Millî Kültür ve Türkü”. *Turnalar*, C. 16, S. 56, 70-73.
- ÇİRKİN, S. (2019). *Güney Sibiryâ Arkeolojisi ve Şamanizm*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DİNÇ, M. (2020). “Türkülerin Başına Gelenler: Politik-İdeolojik Sebeplerle Değiştirilen Türküler Üzerine”. *Folklor/Edebiyat*, C. 26, S. 103, 483-508.
- DUMAN, O. (2016). *Çorum Türküleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ELIADE, M. (2005). *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi* (Çev.: Mustafa Ünal). Konya: Serhat Kitabevi.
- ERGUN, M. (1996). “Dağlarla İlgili Altay-Türk Efsaneleri”. *Millî Folklor*, C. 4, S. 31-32, 66-71.
- ERGUN, P. (2003). “Dede Korkut Hikâyeleri’nde Dağ Kültü”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C. 51, S. 2003/2, 75-88.
- ERGUN, P. (2012). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- EROĞLU, T. (2017), “Türkü Nedir?”, *Kesit Akademi Dergisi*, C. 3, S. 7, 78-91.
- ERSİN, A. (2020). *Ankara Türküleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ESİN, E. (1978). *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Târîhi ve İslâma Giriş*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- GÖKŞEN, C. ve GÖKŞEN, R. (2016). ““Dağ”ın Türkülere Mitik Bir Öge Olarak Yansıması”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 57, 1599-1618.
- GÖMEÇ, S. Y. (2020). *Şamanizm ve Eski Türk Dini*. Ankara: Berikan Yayınları.
- İNAN, A. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: TTK Yayınları.
- KAFESOĞLU, İ. (1987). *Türk Bozkır Kültürü*. Ankara: TKAE Yayınları.
- KAPLAN, H. (2022). *Türk Kültüründe Ziyaret Olgusu Bolu ve Düzce Örneği*. Konya: Palet Yayınları.
- KARACAR, U. (2020). *Bitlis Türküleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARAKAŞ, A. (2011). *Çukurova Türkü Söyleme Geleneğinde Hikâyeli Türküler (Adana-Osmaniye)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KILINÇER, Y. (2019). *Tokat Türküleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KIZILDAĞ, H. (2023). “Rodop Türklerinin İdeolojik/Sosyalist Türküleri”. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 16, S. 96, 107-120.
- KOÇ, S. Ö. (2011). “Fenomenolojik Açından Bir Türkü Çözümlemesi: ‘Yüce Dağ Başında Yanar Bir Işık’”. *Electronic Turkish Studies*, C. 6, S. 3, 1125-1132.

- KÖKSEL, B. (2005). "Halk Türkülerinde Ayrılık ve Gurbet Sembolleri", 3. Uluslararası Folklor Konferansı Materialları (Bakü, Azerbaycan-13-16 Kasım 2005), 82-94. Bakü Azerbaycan Millî İlimler Akademisi.
- KURT, B. (2016). *Malatya Yöresi Türkü Söyleme Geleneği ve Malatya Türküleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- LVOVA, E. L. Vd. (2013). *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri (Simge ve Ritüel)*. Konya: Kömen Yayınları.
- MİRZAOĞLU-SIVACI, F. G. (2005). "Türkülerde Mitolojik Unsurlar". *Türkbilig*, S. 10, 34-53.
- OCAK, A. Y. (1993) Dağ: Eski Türkler'de Dağ Kültü, C. 8, 401-402. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- ÖGEL, B. (2014). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÖZDEMİR, M. (2013). "Türk Kültüründe Dağ Kültü ve Bir Yüce Dağ: Halbaba". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 9, 173-194.
- POLAT, İ. (2020). "Türk Kültüründe Dağ Kültü ve Dağ Kültüne Bağlı Varlıklar". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 68, 153-174
- POTAPOV, L. P. (2014). *Altaylılar*. (Çev.: Atilla Bağcı), Ankara: TKAE Yayınları.
- ROUX, J. P. (2021). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (Çev.: Aykut Kazancıgil), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- SOYSAL, F. (2007). *Rumeli Olay Türküleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞAHİN, V. (2013). "Kültürel Bellek Mekânı Olarak Türküler", *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri*, 3. Cilt (Sivas, 22-25 Ekim 2011), 103-112. Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- ŞAYHAN, F. (2011). *Kırım-Karay Türküleri: İbrani Alfabesinden Metin Aktarımı ve İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞENOCAK, E. (2013). "Türkülerimizde Dağ Kültü", *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri*, 3. Cilt (Sivas, 22-25 Ekim 2011), 173-194. Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- ŞİMŞEK, E. (2002). "Trabzon'da Anlatılan "Dağlar Anası" Adlı Efsanenin Eski Türk Dini ile İlgisi". *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri* (3-5 Mayıs 2001), 11-18, 2. Cilt, Trabzon.
- ŞİMŞEK, E. (2020). "Türk Halk Edebiyatı". *Türkojji El Kitabı* (Ed.: Yavuz Kartallıoğlu), 286-315, Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- TANYU, H. (1973). *Dinler Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- TOPALAK, H. İ. (2021). "Gâvur Dağı ve Osmaniye Yöresindeki Türkülerde Dağ Kültü". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 28, 427-450.
- TÜLÜCE, O. (2005). *Çukurovalı Aşık Mustafa Kösedan Derlenen Türkül Hikâyeler (İnceleme-Metin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- VARIŞLI ATÇEKEN, Ö. (2015). *Karaman'da Oynanan Seyirlik Oyunları ve Türküleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- YAĞMUR, F. (2007). *Kırşehir Türküleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YAKICI, A. (2007). *Halk Şiirinde Türkü -Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- YÜCESU, O. (1997). *Elazığ-Harput Türküleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.